

Centrul de Investigatii Strategice și Reforme

Moldova în tranziție

PRIVIRE ECONOMICĂ

3

Chișinău, aprilie 1999

CENTRUL
*de Investigații Strategice
și Reforme*



CENTER
*for Strategic Studies
and Reforms*

MOLDOVA ÎN TRANZIȚIE

privire economică

3

Chișinău – aprilie 1999

CUPRINS

<i>PREFAȚĂ</i>	3
1. LECȚIILE ANULUI 1998. A TREIA TENTATIVĂ DE STABILIZARE.....	4
2. SCENARIII MACROECONOMICE PENTRU 1999-2002.....	19
2.1. Descriere generală	19
2.2. Scenariul de bază - optimist.....	20
2.3. Scenariul inerțial - pesimist.....	28
3. MODELAREA MACROECONOMICĂ	35
3.1. Modelul “Flow of Funds”	35
3.2. Modelarea veniturilor bugetare.....	44
3.3. Economie mică deschisă: model macroeconomic concis	50
4. ANEXE.....	52
4.1. Scenarii macroeconomice pentru 1999-2002 (tabele și diagrame).....	52
4.2. Modelul „Flow of Funds” (tabele).....	59
4.3. Corupția ca forță motrice a economiei subterane.....	68
4.4. Modificarea rating-ului riscului țării pentru Moldova: septembrie '98 - martie '99.....	77

PREFAȚĂ

Pentru Republica Moldova anul 1999 va fi un an de răscruce. Guvernul I. Sturza în programul său a luat cursul spre o “nouă politică economică”, care combină mai armonios componentele sociale, reformele structurale și acțiunile în sectorul financiar, politică susținută de către Parlament, organizațiile financiare internaționale, fiind mai acceptabilă și pentru populație.

Sfârșitul primei runde a reformelor (de la criza din 1991-1992 până la criza din 1998) s-a manifestat dramatic pentru Moldova prin evenimentele anului trecut, atât în plan intern – reînceperea declinului economic (după o pauză pozitivă în a.1997), acumularea datoriilor la salarii și pensii, un aflux extrem de mic de investiții străine, reducerea exporturilor (pentru prima dată în anii '90), precum și în planul influenței factorilor externi, generate de criza financiară din Rusia și nivelul extrem de înalt al datoriei externe. În final, s-a declanșat o criză de guvern, care s-a terminat tocmai la sfârșitul anului 1999 prin acordarea, în cele din urmă, a unei șanse Guvernului “tinerilor reformatori”.

Conținutul ediției actuale “Moldova în tranziție” ia în considerație particularitățile momentului actual și include: evaluarea învățămintelor anului 1998 și problemelor care cer rezolvare primordială; scenariile unei posibile dezvoltări social-economice a țării în perspectiva apropiată; modelarea indicatorilor macroeconomici și a proceselor, cele mai importante pentru avansarea reformelor.

Acest studiu a fost pregătit în cadrul proiectului PNUD/BM “Strategia de dezvoltare”. Opiniile și concluziile expuse în această lucrare aparțin integral autorilor și nu exprimă în mod obligatoriu punctul de vedere al organizațiilor, care finanțează această activitate sau al structurilor de stat ale Moldovei. La alcătuirea ediției au fost utilizate informații de la Ministerul Economiei și Reformelor, Ministerul Finanțelor, Banca Națională a Moldovei, Departamentul de Statistică și Analize Sociologice, proiectul TACIS “Tendințe în economia Moldovei”.

Autorii ediției sunt: experții CISR – Andrei Cantemir (1), Lilia Carașciuc (1, 3.3, 4.3), Sergiu Galearschi (1, 4.4), Anatol Gudîm (1), Andrei Munteanu (1), Veaceslav Negruța (1, 2, 4.1), Oleg Petrușin (1, 3.1, 4.2), Aurelia Pripa (1), Octavian Șcerbațchi (1, 2, 4.1), precum și consultanții CASE (Centrul de Investigații Social-Economice, Varșovia, Polonia) – prof. Constantin Zaman și Artur Radzwill (3.2).

Team leader-ul proiectului PNUD/BM “Strategia de dezvoltare” – prof. Jerzy Osiatynski.

Vă invităm la colaborare.

1. LECȚIILE ANULUI 1998. A TREIA TENTATIVĂ DE STABILIZARE

În plan social-economic, anul trecut s-a dovedit a fi pentru Republica Moldova *un an al deziluziilor*. Afirmățiile precum că în țară au fost create, în cele din urmă, premise pentru relansarea creșterii economice, nu s-au adevărit. Semnalul pozitiv al anului 1997 (PIB +1,6%), majorarea producției industriale și agricole, diminuarea datoriei statului la salarii și pensii acum va rămâne doar în analele economiei în tranziție doar ca un episod al statisticii. Președintele și elita Moldovei au reușit să realizeze unele succese în politica externă, în țară a fost ales pe bază pluripartită Parlamentul (martie 1998) și s-a creat Guvernul, pro-reformist.

Cu regret, însă, pauza în reforme care a fost făcută de către Parlament în anii 1996-1997 și răcirea respectivă a relațiilor cu FMI și BM au dus la agravarea disproporțiilor structurale, creșterea datoriei interne și externe, acutizarea crizei bugetului, la reducerea încasărilor de la exporturi și agravarea continuă a stării sociale. După luna august 1998 aceste manifestări au fost aprofundate de criza financiară din Rusia, care a fost catalizatorul proceselor negative – reducerea rezervelor valutare ale BNM, dezechilibre în circuitul monetar și sistemul bancar, paralizia producției și exporturilor, care încă mai erau în mare măsură orientate spre piața din Est.

La cumpănă a fost pusă însăși *securitatea economică* a Republicii Moldova, care pentru prima dată după anii '90, a impus luarea în considerare a acestei probleme (decembrie 1998) de către Consiliul de Securitate din subordinea Președintelui țării.

Învățămintele anului 1998. Evenimentele și rezultatele anului 1998 au demonstrat *eșecul celei de-a doua tentative de stabilizare* a economiei naționale. Prima din ele (1993-1995) a realizat un succes suficient (suprimarea inflației, stabilizarea monedei naționale, privatizarea în masă, începutul restructurării întreprinderilor industriale); a doua (1997) lansată de Guvern preponderent prin metode administrative (presiunea creată în colectarea impozitelor, vânzarea MIG-urilor, etc.) și care a avut o susținere legislativă slabă din partea Parlamentului, a eșuat din cauza problemelor acumulării disproporțiilor interne, lipsa modificărilor structurale la nivel microeconomic, slăbiciunea sistemului administrării de stat, iar din toamna anului 1998 – sub impactul distructiv al crizei financiare din Rusia. Pronosticurile de creștere a PIB pe anul trecut, atât ale Guvernului cât și ale organizațiilor financiare internaționale nu s-au realizat.

Statistica oficială a înregistrat pentru anul 1998 următoarele rezultate: reducerea cu 8,6% în PIB real și descreșterea producției industriale și agricole cu 11%. Așadar, prima rundă a reformelor – de la criza din anii 1991-1992 până la criza din anul 1998 - a fost finalizată, însă nu prea reușită¹. După 7 ani de reforme “Lista cotării țărilor” a Băncii Mondiale plasează Moldova, după indicatorul PIB pe cap de locuitor, pe locul 94 printre 133 de țări, incluzând-o în grupul celor 63 de țări ale lumii “cu venituri joase”². În același timp, alte țări ale Europei de Sud-est (Albania, Bulgaria, Macedonia, România, Turcia, Ucraina și Iugoslavia) au fost incluse în grupul țărilor cu venituri mai mari. Potrivit evaluărilor PNUD (1998) circa 80% din populația Moldovei are venituri mai mici de 2 USD pe zi, iar diferența dintre cele mai bogate 10% și cele mai sărace 10% ale populației este de 15,4 ori (în 1993 - de 7,0 ori).

Potrivit opiniei experților, atât locali, cât și străini, motivul de bază al performanței economice slabe constă în faptul, că în ultimii 2-3 ani în Moldova s-a creat un vacuum de putere - s-a slăbit *voința politică de continuare a reformelor*, nu a fost o unitate de acțiuni ale Președintelui, Parlamentului și Guvernului, ne-executarea legilor, coruperea structurilor de stat și trecerea unei părți considerabile a economiei în “sectorul subteran”.

¹ Mai detaliat vezi “Moldova în tranziție”, CISR Privire economică, Nr. 2, noiembrie 1998, pp. 4-9.

² Raportul Dezvoltării Umane 1998/1999, pp. 189-191.

INDICATORII MACROECONOMICI DE BAZA

	1994	1995	1996	1997	1998	1999pr
Rata de creștere a PIB real	-30.9%	-1.4%	-7.8%	1.6%	-8.6%	-2.5%
PIB nominal (excl. Transnistria), milioane lei	4737	6480	7658	8917	8804	10911
PIB nominal, milioane dolari SUA	1164	1443	1665	1933	1630	1116
PIB pe cap de locuitor, dolari SUA	322	400	463	538	454	311
Export (FOB), milioane dolari SUA	618	739	822	851	640	704
Export, în procente fata de anul precedent	156.5%	119.6%	111.2%	103.5%	75.2%	110.0%
Import (FOB), milioane dolari SUA	672	794	1056	1235	1030	938
Import, în procente fata de anul precedent	126.8%	118.2%	133.0%	117.0%	83.4%	91.1%
Balanta comerciala, milioane dolari SUA	-54.0	-55	-234	-384	-390.0	-234
Contul curent, milioane dolari SUA	-97	-115	-209	-309	-300	-129
% în PIB	-8.3%	-8.0%	-12.6%	-16.0%	-18.4%	-11.6%
Investiții starine directe, milioane dolari SUA	18	73	53	79	70	150
% în PIB	1.5%	5.1%	3.2%	4.1%	4.3%	13.4%
Stocul datoriei externe, milioane dolari SUA	627	765	916	1005	922	957
% în PIB	53.8%	53.0%	55.0%	52.0%	56.6%	85.7%
Rezervele valutare brute ale BNM, milioane dolari SUA	180	257	314	366	144	200
Rezervele valutare ale BNM în luni de import de marfuri și servicii	2.85	3.03	3.00	3.07	1.42	2.15
Datoria internă, milioane lei	270	477	737	940	1500	1700
Deficitul bugetului ca % din PIB	-10.6%	-6.7%	-7.6%	-7.8%	-3.6%	-1.6%
Rata inflației (la sfârșit de perioadă)	104.6%	23.8%	15.1%	11.2%	18.3%	19.1%
Cursul la finele anului, lei / 1 dolar SUA	4.27	4.50	4.65	4.66	8.32	11.58
Cursul de schimb mediu, lei / 1 dolar SUA	4.07	4.5	4.6	4.6	5.4	9.8
Aprecierea(+) / deprecierea(-) la finele anului, MDL/USD	-17.3%	-5.4%	-3.4%	-0.2%	-78.6%	-39.2%
Aprecierea(+) / deprecierea(-) la finele anului, USD/MDL	-14.8%	-5.1%	-3.2%	-0.2%	-44.0%	-28.1%
Aprecierea(+) / deprecierea(-) reala la finele anului	+74.4%	+17.5%	+11.4%	+10.9%	-33.8%	-14.4%

Datele vizând comerțul exterior pentru 1998 sunt estimări

Este semnificativ faptul că potrivit investigațiilor anuale ale “Heritage Foundation” (SUA), în Republica Moldova Indicatorul Libertății Economice (ILE) în prima jumătate a anilor '90 era considerabil mai bun (liberalizarea prețurilor și comerțului, calitatea politicii monetare, gradul de deschidere a țării pentru investitorii străini, etc.) și rating-ul s-a ridicat de la locul 8 de la urmă, până la locul 96 printre cele 156 de țări supuse analizei, dar ulterior, în decursul ultimilor trei ani ILE al Moldovei a rămas neschimbat – 3,35 (ILE'98: Singapore – 1,30, Irlanda – 1,95, Estonia – 2,15, Ungaria – 2,90, România – 3,30... Cuba, Coreea de Nord – 5,00).

Evenimentele anului 1998 au eliberat țara de iluzii. Atât pentru Guvern cât și pentru populație a devenit clar, că doar prin politica monetară nu s-a reușit asigurarea unei stabilități macroeconomice sigure, cu toate că reformele instituționale și structurale de bază au fost încetinite, inconsecvente și uneori chiar inversate.

Care factori ai stabilizării au fost aplicați în Moldova până acum? Sunt câțiva la număr: (i) neplățile, barterul, clearingul – drept unic mecanism de adaptare a întreprinderilor sectorului real, fapt care a ridicat non-dependența lor de fluxurile monetare și semnalele prețurilor; (ii) diverse resurse financiare din exterior, sub formă de credite; (iii) creșterea importului, fapt care a devenit posibil datorită concentrării financiare în mâinile “părții prospere” ale agenților economici, în virtutea acțiunilor combinate ale primilor doi factori.

Factorii pozitivi ai schimbărilor instituționale și structurale au avut mai puțină influență. Aceasta se referă în primul rând la tergiversarea, chiar până în toamna anului 1998 a adoptării în Parlament a amendamentelor la Codul Funciar, legilor privind reorganizarea sectorului energetic, faliment, reforma pensionării, reforma teritorial-administrativă, etc. Lucrul asupra Codului Civil continuă de 5 (!) ani. N-a avut loc o demonopolizare serioasă în agro-business, energetică, farmaceutică. Procesul de privatizare în baza bonurilor patrimoniale nu a dat întreprinderilor un sistem eficient de management corporativ și un proprietar cu o motivare stabilă de a investi și a se dezvolta. În multe cazuri acest fapt frânează restructurarea întreprinderilor industriale, care după

cum se știe s-a început după privatizarea în masă, iar în sectorul agrar, energetică și alte sfere ale infrastructurii – chiar mai târziu. Procedurile falimentului pentru redresarea finanțării a întreprinderilor vor porni din loc probabil abia anul acesta, în 1999.

Ineficiența reglementării legislative a diverselor aspecte ale vieții economice, în tandem cu aparatul de stat nereformat, au încurajat *aparitia corupției* și a crimei organizate, creând obstacole dezvoltării sectorului privat. O parte considerabilă a activităților economice s-au deplasat în sectorul subteran, unde protecția drepturilor de proprietate, executarea contractelor, etc. se asigură deja prin alte norme și metode.

Lipsa unui control real al activității funcționarilor de stat și a sancționării reale pentru nerespectarea legislației, precum și restanțele considerabile la plata salariilor lucrătorilor bugetari au contribuit esențial la extinderea fenomenului corupției în Republica Moldova. Orice perfecționare a legislației în vigoare nu are efectele pozitive din cauza impactului coruperii, societatea nu funcționează după regulile economiei de piață, nu se asigură o competitivitate loială, nu se marchează un progres în eficiența utilizării resurselor disponibile, cresc necontrolat datoriile statului, are loc pauperizarea societății, diminuează încrederea populației în procesele de reformă.

Devine greu de a da o credibilitate informației referitoare la lucrul organelor de control în cazul în care lucrătorii acestor organe nu au primit salariile în decurs de 4-5 luni. Pentru ei acceptarea mitelor devine unica cale de supraviețuire. De aceia începând cu anul 1998 datele statisticii criminale, inclusiv și cele a crimelor economice devin mai “optimiste”. Astfel, începând cu anul 1998 datele rezultatelor controalelor fiscale arată o “diminuare” a sumei evaziunilor fiscale înregistrate pe contribuabil. În același 1998 au fost înregistrate 2910 încălcări economico-financiare, cu 244 mai puțin decât în anul 1997, pierderile fiind estimate la 103 mil. lei. Poliția or. Chișinău a înregistrat un declin de 13% al numărului de crime înregistrate; au fost descoperite 298 de cazuri de dosire a crimelor. Către începutul anului 1999 statistica Ministerului de Interne arată o creștere de 11,4% a numărului total de crime după anunțarea unei diminuări de 14% către sfârșitul anului 1998.

Se formează un cerc vicios: corupere → descreștere economică → insuficiență de surse în buget → datorii la salarizarea funcționarilor de stat → creșterea coruperii.

Numai corupția poate fi explicația faptului, că Republica Moldova importă gaz la preț mult mai ridicat decât cel mondial și în același timp nu încasează plăți pentru tranzitul de gaz pe teritoriul său, (pentru informație menționăm faptul, că suma încasărilor pentru tranzitul de gaz în Ucraina este comparabilă cu Produsul Intern Brut al Moldovei). Și mai straniu pare a fi faptul, că pe teritoriul Republicii Moldova (malul drept al râului Nistru) nu sunt instalate contoare de gaz, de aceea volumul de gaz consumat este estimat în baza datelor contoarelor țărilor vecine, conectate la aceeași rețea.

Problemele sectorului financiar. Situația în sectorul financiar pe parcursul anului 1998 a fost destul de dramatică. Concluziile trase referitor la 3 probleme de bază – intervențiile BNM pe piața valutară în vederea susținerii monedei naționale, serviciul datoriei externe și datoria internă – sunt expuse în continuare.

Intervențiile BNM pe piața valutară. Încă până la începerea crizei din Rusia un semnal de alarmă l-au reprezentat vânzările masive de valută forte de către BNM în cadrul Bursei Valutare Interbancare. Pentru prima dată de la introducerea monedei naționale tranzacțiile nete ale BNM la Bursă au fost negative pe parcursul mai multor luni în șir pe perioada ianuarie-iulie 1998. BNM a vândut cu 41 milioane dolari mai mult decât a cumpărat în această perioadă. O asemenea reducere a rezervelor valutare ale băncii centrale ar fi putut avea un impact serios asupra cursului de schimb chiar dacă nu s-ar fi întâmplat criza din Rusia.

Ulterior, imediat după începerea crizei, BNM a intervenit masiv la Bursă apărând leul (în pofida avertismentelor FMI și a altor instituții), astfel încât doar pe parcursul lunilor august-octombrie 1998 au fost anihilate alte 81 milioane de dolari din contul rezervelor sale. În așa fel, pierderile totale au atins cca. 123 milioane dolari SUA.

De la 2 noiembrie 1998 BNM a decis să se retragă de la Bursa Valutară ca vânzător de valută forte. În același timp cerința față de rezervele obligatorii ale băncilor a fost majorată până la 15%. Cursul oficial de schimb se stabilește ca media ponderată a ratelor de schimb aplicate de bănci la tranzacțiile valutare.

A fost o cale lungă spre această decizie înțeleaptă, care de altfel trebuia să fie luată încă în primul trimestru al anului 1998. Este recomandabil ca politică de ne-intervenție la Bursa Valutară pentru stabilizarea cursului să se mențină și pe parcursul anului 1999.

Serviciul datoriei externe. Un alt aspect legat de reducerea rezervelor valutare oficiale rezidă în necesitatea de a deservi datoria externă, ceea ce implică transferuri de sume considerabile în valută forte destinate amortizării creditelor și achitării dobânzilor aferente.

În 1998 Moldova a trebuit să achite peste 200 milioane USD pentru deservirea și amortizarea creditelor externe. Însă datoria externă nu a fost deservită integral - o parte, precum datoria către Gazprom, nu a fost deservită în genere. Deoarece în această perioadă Guvernul și banca centrală nu au primit nici un împrumut de la FMI și Banca Mondială, BNM i s-a cerut să finanțeze din rezervele sale valutare o parte a serviciului datoriei externe a Guvernului. Pe lângă aceasta, la finele anului 1998 BNM a achitat integral primul plasament privat al Moldovei efectuat prin Merrill Lynch, lansat în 1996. În consecință, rezervele brute ale BNM au căzut spre finele anului 1998 până la 144 milioane dolari SUA, în comparație cu nivelul de 366 milioane de dolari de la începutul aceluiasi an.

În 1999 situația nu va fi mai simplă, deoarece țara va trebui să achite cca. 220 milioane dolari pentru serviciul datoriei externe. Și unica ieșire din situație, în condițiile unui deficit mare al balanței comerciale, par a fi aceleași credite externe, în special împrumuturile pe termen lung acordate de FMI și Banca Mondială, care sunt extrem de avantajoase pentru țară.

Datoria internă. În același timp, o problemă majoră a început să reprezinte datoria internă a țării. Pe parcursul anului 1998 ratele dobânzii la Bonurile de Trezorerie au crescut continuu, atingând deja pragul de 40% imediat după declanșarea crizei în Rusia. Având un deficit crescând de mijloace pentru ași finanța cheltuielile curente, Guvernul făcea tentative tot mai insistente în vederea atragerii resurselor financiare din sistemul bancar local și investitorii străini în scopul finanțării deficitului bugetar. Evident, pentru a plasa mai multe hârtii de valoare pe piață Guvernul majora ratele dobânzii. Totuși aceasta nu a dat efectele scontate, din contra – creșteau dramatic necesitățile de mijloace pentru deservirea acestei datorii interne. Începând cu luna iunie 1998 veniturile primite din vânzarea HVS nici nu acopereau necesitățile pentru deservirea Bonurilor de Trezorerie emise anterior.

În octombrie 1998 vânzările de HVS au căzut masiv, în timp ce o mare parte a investitorilor de portofoliu străini și-au retras investițiile (partea lor în totalul de HVS emise fiind de o treime). Pentru a activa piața HVS, Banca Națională, care era nevoită să mențină sistemul să nu se prăbușească, de vreme ce Guvernul nu mai avea finanțe pentru a-l sprijini, a decis introducerea în luna noiembrie a cerinței obligatorii față de băncile comerciale de a menține 10% din activele sale sub formă de Bonuri de Trezorerie. Aceasta până la urmă a contribuit la stabilizarea situației, și piața hârtiilor de valoare și-a revenit treptat.

Învățămintul ce trebuie tras în acest context este, așa cum s-a arătat și în rapoartele noastre anterioare, că Guvernul trebuie să realizeze hârtii de valoare cel mult în volume necesare pentru deservirea celor emise anterior, găsind alte modalități de a reduce deficitul bugetului, spre exemplu prin reducerea cheltuielilor și nu prin recurgerea permanentă la împrumuturi (de la banca centrală, sistemul bancar, sau investitorii străini).

Cu referință la situația din *sistemul bancar* trebuie de menționat că băncile comerciale rămân a fi relativ subcapitalizate, deși în lei majoritatea din ele îndeplinesc cerințele față de capital impuse de BNM. Începând cu 1 iulie 1999 cerința minimă față de capitalul băncilor va fi majorată de la 8 până la 12 milioane lei, iar din anul viitor ea va fi deja de 16 milioane lei. Pentru a ameliora

supravegherea bancară, a reduce riscul și a proteja depunerile populației BNM majorează cerința vizând suficiența capitalului ponderat la risc (începând cu 1 ianuarie 1999 – minimum 10%). Chestiunea privind corporația de asigurare a depunerilor după toate aparențele nu va fi soluționată în continuare, dat fiind inflexibilitatea poziției BNM cât și rezistența din partea instituțiilor financiare internaționale, care au dubii referitor la eficiența unei asemenea instituții și sursele ei de finanțare.

Aspectul riscului sistemic înalt rămâne pe ordinea zilei, în special după criza din Rusia. Ratele reale ale dobânzii rămân a fi înalte. Cerința privind rezervele obligatorii rămâne la 15%, deși Banca Națională afirmă ca ea va fi redusă treptat pe parcursul anului 1999, însă în dependență de situația pe piața financiară.

În ultimii ani, stabilizării macroeconomice în Moldova îi lipsea un component de importanță crucială – *echilibrul bugetului*. Deficitul general al bugetului consolidat (bugetul de stat plus bugetele locale) în anii 1993-1998 a variat între 5,8-9,1% din PIB și a impus căutarea permanentă a unor surse interne și externe de acoperire, destul de costisitoare, și care efectiv împiedică fluxul de credite în sectorul real. În acest plan a avut loc o descreștere bruscă a veniturilor în buget.

Drept consecință a slăbiciunii statului s-a intensificat fenomenul evaziunilor fiscale. La aceasta a mai contribuit și “transparența” teritoriului vamal al Republicii Moldova.

Ca rezultat în buget s-au încasat venituri în sumă de circa 2.600 milioane lei, ce constituie în termeni nominali o reducere cu circa 250 milioane lei față de anul 1997, totodată majorându-se suma restanțelor la plățile în buget. Este de remarcat că în suma totală a veniturilor bugetare doar circa 63-65 % constituie plățile în bani cash. Tranzacțiile prin barter, achitățile reciproce și plățile în natură continuă să fie o frână puternică pentru dezvoltarea sectorului financiar-bugetar.

Dat fiind faptul că accesul Republicii Moldova la piețele financiare externe a fost practic nul, iar piața internă nu dispune de capacități suficiente pentru creditarea sectorului bugetar în 1998, s-a înregistrat un nivel relativ mic (circa 250 milioane lei) al deficitului bugetar. Începând cu luna mai finanțarea netă internă a deficitului bugetar devenise negativă, fapt ce demonstrează că sistemul bancar și alți investitori în hârtiile de valoare de stat nu mai doreau să crediteze statul chiar la dobânzi excesive, riscurile fiind la fel în creștere. Finanțarea externă practic n-a fost disponibilă.

Astfel, partea de cheltuieli a bugetului consolidat a fost executată la nivel de circa 2.850 milioane lei, datoriile creditoare cumulative ale bugetului fiind la un nivel de peste 1 miliard lei. Datorii considerabile s-au înregistrat la capitolul salarii, plăți pentru mărfuri și servicii, burse etc.

Povara problemelor anului 1998 a trecut în 1999. Printre principalele probleme care vor împiedica executarea bugetului pe anul 1999 pot fi evidențiate următoarele:

- Transparența teritoriului vamal, organele oficiale ale Republicii Moldova controlând doar 65-70 % din teritoriu. Problema se agravează și din cauza corupției organelor de control vamal, precum și protecției unor transportări de către oficialitățile de stat;
- Sistemul bugetar în special în primele luni ale anului va fi lipsit de venituri din cauza trecerii la sistemul nou de calculare a TVA în relațiile comerciale cu Rusia, Belarus și raioanele din stânga Nistrului. Aceasta deja a fost confirmat în luna ianuarie 1999. Poate fi spus și despre reduceri la partea de venituri ce ține de sectorul orientat spre export, în special la impozitul pe venit, venituri din activitatea economică externă;
- Existența și practicarea tranzacțiilor barter, achităților reciproce și achităților în natură va duce și în continuare la deteriorarea sistemului finanțelor publice. Este necesară anularea de urgență a acestui gen de activități, cu atât mai mult că practica dată generează o majorare a datoriilor reciproce între agenții economici și între agenți economici și sectorul public;
- În astfel de condiții va fi dificilă executarea bugetului la partea de cheltuieli. Este în pericol însăși capacitatea statului de a-și îndeplini funcțiile sale prioritare: în domeniul menținerii

ordinii publice, educației, ocrotirii sănătății, asistenței sociale, referitor la deservirea obligațiilor sale externe și interne. Totodată statul nu merge oficial la disponibilizarea personalului, menținând o situație tensionată în societate. Majorarea tarifelor pentru energia electrică, gaze, energia termică (din 24 decembrie 1998) fac imposibilă funcționarea normală a instituțiilor bugetare, deoarece această majorare n-a fost prevăzută în Legea bugetului pentru 1999;

- Va rămâne pe ordinea de zi problema plății salariilor. Conform estimărilor statul nu va fi în stare să achite nici salariile curente, nemaivorbind de datoriile istorice la acest capitol. Sunt necesare voință politică și consecvență în reducerea bruscă a angajaților din sectorul public, inclusiv din administrarea publică, precum și de transmiterea unor obiecte sectorului privat, întreținerea cărora sunt costisitoare pentru buget;
- Deservirea datoriei externe de stat, în condițiile dacă leul se va devaloriza și mai mult, va costa bugetul de stat peste 25 la sută din totalul cheltuielilor, fapt ce poate reduce la zero orice altă cheltuie în stat. Este nevoie de o politică dură de monitorizare și dirijare a datoriei de stat externe, deoarece, din păcate, procesul de autogenerare a datoriei deja a pornit.

Piața de capital. În condițiile tranziției la economia de piață capitalul devine sursa principală a creșterii economice. Accesul la sursele financiare e condiția primordială pentru re tehnologizare, accesul la know-how și la realizările științei și tehnicii universale. Investițiile au o importanță deosebită pentru noile țări în tranziție. Condițiile de atragere a investițiilor sunt, în primul rând, stabilitatea țării, performanța economică anterioară, o istorie satisfăcătoare a serviciului datoriei externe și potențialul de creștere.

În 1995 Ministerul de Finanțe a decis ca unica sursă de finanțare a deficitului bugetar să fie hârtiile de valoare de stat (HVS), plasate atât pe piața internă cât și externă. Acest fapt a contribuit substanțial la stabilitatea monedei naționale și la micșorarea ratei dobânzii bancare. Emițând Bonurile de Tezaur (BT), Ministerul Finanțelor urmărea următoarele obiective: obținerea unei surse neinflaționiste de finanțare, susținerea dezvoltării piețelor de capital, oferirea unui instrument practic de implementare a politicii monetare. BNM a declarat că HVS sunt cele mai lichide. Veniturile obținute din HVS nu se impozitează (conform legii bugetului pentru anii 1998-99, iar Codul Fiscal prevede impozitarea veniturilor obținute din HVS cât și a dividendelor plătite de companiile comerciale).

Piramida HVS din Moldova a existat o perioadă de peste 3 ani și, în cele din urmă, s-a prăbușit în vara anului 1998. În august-septembrie au fost vândute HVS în valoare de 176,56 milioane lei, oferta fiind de 330 milioane, rata medie a dobânzii ridicându-se la 35,5%, crescând ulterior până la 43%. Aceasta era o dobândă excesivă în condițiile unei inflații de 18,3%. De notat că în 1997 rata medie a dobânzii pentru HVS cu scadența de 28-91 zile a constituit 22%. Micșorarea volumului vânzărilor poate fi explicat prin suprasaturația pieței – în condițiile sărăcirii generale nu mulți își pot permite să investească în HVS; lipsa încrederii în noul guvern, format în mai 1998, precum și pierderea încrederii în lichiditatea acestor instrumente financiare.

Ca rezultat, în luna august mijloacele acumulate au fost suficiente doar pentru răscumpărarea HVS emise anterior, existând pericolul aprofundării deficitului bugetar. Bonurile cu durată de circulație de 7-14 zile au devenit cele mai lichide și fiind cele mai solicitate. Devalorizarea brusca a leului în octombrie a subminat încrederea în stabilitatea monedei naționale, HVS cu rata dobânzii stabilă au devenit prea riscante. În decembrie 1998-ianuarie 1999 cererea pentru HVS a început să întrecă oferta. Dar această creștere a fost cauzată în mare măsură nu de veniturile sigure și mari oferite de aceste bonuri, ci de regulamentul BNM, conform căruia 10%

din activele băncilor comerciale trebuiau să fie sub formă în HVS. Mai târziu această cerință a fost coborâtă până la 5%.

Prima experiență a Moldovei privind împrumuturile internaționale prin intermediul Eurobond-urilor a fost reușită, Ministerul Finanțelor a plasat prin Merrill Lynch 30 milioane dolari în anul 1996 și alte 75 milioane dolari în anul 1997. Dar criza financiară a determinat investitorii să nu prelungească pentru încă un an achitarea plasamentului privat de 30 milioane dolari emis în 1996 pe 2+1 ani. Agenția Moody's a micșorat rating-ul Republicii Moldova de la 2ab la 3.

În 1998 la Bursa de Valori din Moldova au fost realizate 75 mil. acțiuni cu valoarea totală de 438,2 mil. lei, de două ori și jumătate mai mult ca în 1997. Recordul vânzărilor s-a înregistrat în decembrie, când volumul operațiilor a alcătuit 93,8 mil. lei. La bursă sunt înregistrate peste 30 companii de brokeri. Aproape 900 companii sunt înregistrate la Bursa de Valori din Moldova, dar numai 20 satisfac cerințele pentru a fi incluse în una din categoriile din listing. Primele venituri ale bursei de valori – circa 91 mil. lei și trecerea ei la autofinanțare au avut loc în anul 1997.

La momentul de față practic nu există oportunități pentru investițiile de portofoliu pe piața hârtiilor de valoare din Moldova. Atâta timp cât hârtiile de valoare corporative nu aduc venit, marea majoritate a S.A. din Moldova nu plătesc dividende, apariția investitorilor de portofoliu nu e verosimilă. O bună parte din operațiile de cumpărare se efectuează cu scopul obținerii pachetului de acțiuni de control a unei sau altei firme. După ce investitorul a căpătat controlul necesar, acțiunile rămase își pierd practic valoarea. După încheierea privatizării și sfârșitul repartizării proprietății există pericolul diminuării importanței bursei de valori.

Astfel, piața secundară de hârtii de valoare poate fi considerată închisă. Dar închisă e și piața primară a hârtiilor de valoare corporative. Majoritatea emiterilor noi de acțiuni se face cu condiția păstrării controlului asupra întreprinderii de către vechii proprietari. Pe lângă aceasta e foarte complicat de a obține informații veridice despre întreprinderile locale. În 1997, de exemplu, numai circa 300 societăți pe acțiuni și-au publicat bilanțul anual. Bursa de valori întâmpină o concurență serioasă în piața extra-bursieră. În 1997 aceste tranzacții au constituit circa 60%, în 1998 coborând la 40%.

Un pas important spre crearea pieței moderne a hârtiilor de valoare a fost fondarea Depozitarului Național al Pieței Hârtiilor de Valoare. Această structură e predestinată facilitării operațiilor de clearing, și a evidenței operațiilor efectuate la bursă. De asemenea Depozitarul împiedică efectuarea operațiunilor ilicite în afara pieței. Crearea depozitarului a întâmpinat o opoziție din partea registratorilor independenți. O altă problemă în activitatea depozitarului este regulamentul actual de achitări reciproce. Numai BNM posedă acest drept exclusiv în Moldova, activitatea depozitarului fiind complicată.

În prezent în Republica Moldova activează 43 companii ce prestează servicii de asigurare populației și persoanelor juridice, venitul lor total constituind 104 mil. lei. Legea Republicii Moldova despre cambii a fost adoptată în 1993, dar cambiile nu sunt folosite pe larg. Cauzele sunt legislația sofisticată și mecanismul complicat de emitere și urmărire judiciară în caz de ne-acceptare a acestora, încrederea scăzută a populației în sistemul financiar și bancar, lipsa mecanismelor de cotare la bursă a hârtiilor de valoare, riscul sporit al cambiilor în comparație cu alte hârtii de valoare în circulație pe teritoriul Republicii Moldova. Emiterea cambiilor însă e convenabilă atât băncilor comerciale, care capătă o sursă de atragere a mijloacelor, cât și întreprinderilor, care pot să efectueze mai rapid plățile reciproce.

În septembrie a fost adoptată strategia reformei sistemului de asigurare cu pensii, în octombrie 1998 a fost promulgată Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat. A trecut a doua lectură Legea privind fondurile private de pensionare. Dar aceste mecanisme nu funcționează. Se târăgănează crearea conturilor personale de pensionare pentru locuitorii republicii.

Republica Moldova are nevoie de o piață bine formată și eficientă a hârtiilor de valoare: e necesară restructurarea datoriei interne într-una externă cu o durată mai lungă și cu o rată a dobânzii mai joasă decât cea internă – circa 30% la momentul actual; e necesară crearea unei agenții de rating–indexare a hârtiilor de valoare ce circulă pe piață din Moldova (aparitia companiei independente Mobias Intelligent Finance a fost o inițiativă bună în acest context); în condițiile ne-achitărilor cronice ar fi de dorit permiterea achitărilor către buget prin intermediul cambiilor; arieratele la salarii și pensii ar putea fi plătite în acțiuni sau alte tipuri de hârtii de valoare, vândute ulterior pe piața secundară de hârtii de valoare; în condițiile existenței pieței de valori întreprinderile pot atrage mijloace la costuri mai joase decât creditele bancare.

Sectorul economiei reale. Dacă economia ar fi divizată convențional în sectorul financiar și real, oricine ar fi de acord că baza dezvoltării economice a unei țări cum este Moldova este anume sectorul real. Ar fi logic să ne punem următoarea întrebare: care este evoluția acestui sector?

La nivel macroeconomic:

- reducerea PIB real de trei ori în comparație cu 1990 – un fenomen aproape unic în cadrul CSI, precum și PIB pe cap de locuitor care a bătut recordul inferiorității printre țările CSI – puțin peste 500 USD;
- țara tot mai mult consumă și face mai puține economii, structura PIB-ului calculată după metoda utilizării finale demonstrează o creștere considerabilă a consumului final (de la 57,5% în anul 1992 până la 97% în anul 1998); structura de stat costă societatea tot mai scump și mai scump (de la 5,4% ale PIB acu 5 ani până la 27% în anul 1998).
- cade dramatic indicatorul global al acumulării fondurilor fixe (de la 59,8% al PIB în anul 1992 până la 24% în anul 1998). Potrivit canoanelor economice aceasta condiționează declinul economic pentru o perspectivă pe termen lung.

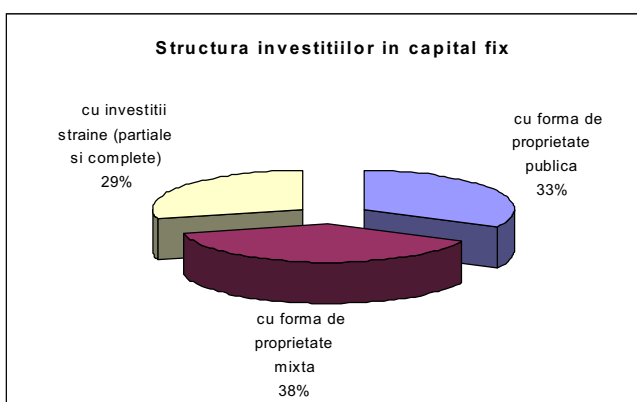
Reducerea investițiilor în întreprinderile sectoarelor privat și public parțial se compensează de partea investițiilor în întreprinderile străine și cele mixte. În pofida faptului că în rezultatul privatizării numărul întreprinderilor private și mixte a crescut, iar numărul întreprinderilor publice s-a redus, investițiile în fondurile fixe în ambele sectoare s-au redus comparativ cu anul 1994 cu 40% și 55% respectiv. Volumul anual al investițiilor străine în Moldova, în ultimii ani constituie 50-70 mil. USD sau doar 15 USD pe cap de locuitor. Structura investițiilor în fondurile fixe în anul 1998 se prezintă în diagrama alăturată.

Un rol considerabil în investiții trebuia să-l joace fondurile de investiții, dar acestea nu au mijloace financiare suficiente, activitatea lor este slab controlată, drepturile acționarilor acestor fonduri practic nu sunt protejate prin lege. În anul 1998

nu a fost realizată ideea creării parcurilor tehnologice și zonelor antreprenoriatului liber, orientate spre export, care ar fi putut lărgi aflusul de investiții.

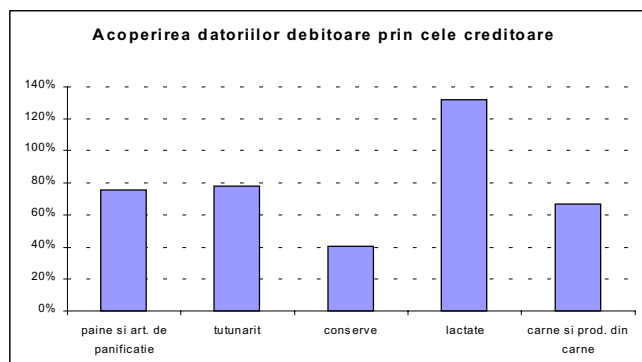
Industria

În anul 1998 industria constituia circa 58-60% din nivelul de la începutul anilor '90, o cădere deosebit de mare fiind înregistrată în industriile ușoară și cea a mobilei, în industria constructoare de mașini. Drept rezultat, în anul 1998 capacitățile de producere ale circa 2/3 din întreprinderile industriale au fost utilizate doar în volum de 10-20% cu toate consecințele



respective.

Se mai păstrează o dependență înaltă a întreprinderilor industriale de agricultură. Scăderea volumului producției sectorului agrar în mare măsură a influențat nivelul producerii industriale în întregime. Cu toate acestea, ritmurile lente ale reformării sectorului agrar au cauzat un volum extrem de scăzut al investițiilor în acest sector.



A continuat să se înrăutățească disciplina financiară în economie, practic nu a fost aplicată procedura falimentului pentru redresarea financiară a întreprinderilor. Efectiv la 1 octombrie 1998 conturile creditoare au atins cifra de 19,3 mlrd. lei, sporind comparativ cu 1 octombrie 1997 cu 26%, conturile debitoare au atins cifra de 13 mlrd. lei, sporind cu 14%.

Lichiditatea întreprinderilor s-a micșorat considerabil, conturile debitoare acoperă pe cele creditoare doar în volum de 68% (în anul 1997 acest indicator a alcătuit 74,5%). Nivelul acestui indicator pentru industria de prelucrare era de 54%, iar pe sectoare luate aparte se reprezintă în diagramă.

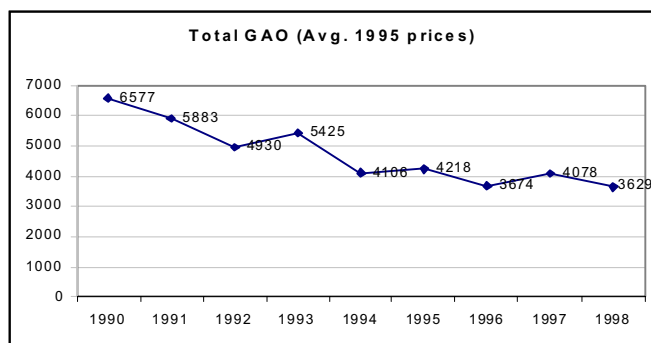
Tergiversarea implementării reformelor structurale în sectorul energetic a dus la degradarea acestuia. Ridicarea tarifelor la resursele energetice nu a fost consolidată printr-un sistem real clar de compensații pentru populația nevoiașă, de aceea în fiecare lună, pentru consumul de gaz achitățile constituiau mai puțin de 5%, iar datoriile statului pentru gaz au crescut până la 90 mil. USD. Plus la aceasta, ridicarea tarifelor la agenții energetici și introducerea taxei vamale de 5% pe importul materiei prime au micșorat competitivitatea producției moldovenești. Pe cât de calificat va fi organizat procesul atragerii investitorilor străini în sectorul energetic, atât de eficient vor lucra întreprinderile acestui sector.

Sectorul agro-industrial. Agricultura Moldovei continuă să fie frânată de întreprinderile agrare mari insolubile și întreprinderilor agricole mici echipate foarte slab, ambele din cele două tipuri de întreprinderi fiind incapabile să concureze cu producătorii din Vest. Situația sectorului agrar este cu mult mai rea comparativ cu primii ani ai reformelor. Actualmente, oricare ar fi combinația de măsuri întreprinse, situația pare a continua să se deterioreze și mai tare.

Produsul agrar brut în anul 1998 înregistrează o descreștere preponderent din cauza producției vegetale ce a constituit 84% față de anul precedent. Aproape toate culturile cu excepția legumelor, florii soarelui și cartofilor (datorită creșterii suprafeței însămânțate), au înregistrat volume descrescătoare: cerealele cu 29%, porumbul – cu 47%, sfecla de zahăr – cu 16%, fructele – cu 73%.

Reducerea volumului producției agricole a fost cauzată de micșorarea recoltei la hectar (mai ales a fructelor – cu 74%), aria suprafețelor cultivate, tergiversarea campaniei de strângere a recoltei, folosirea îngrășămintelor (1-2 mil. tone din cele 8 mil. tone necesare anual) precum și a necesarului de preparate de fitoprotecție a plantelor, etc.

În 1998 majoritatea întreprinderilor prelucrătoare au lucrat în volum de 30-35% din capacitățile lor, iar unele din ele chiar au staționat, angajații fiind trimiși în concedii impuse. Volumul producției industriei alimentare în anul 1998 a constituit circa 85% comparativ cu anul precedent. Întreprinderile de zahăr au produs cu 25% mai puțin, fabricile de conserve – cu 23%,

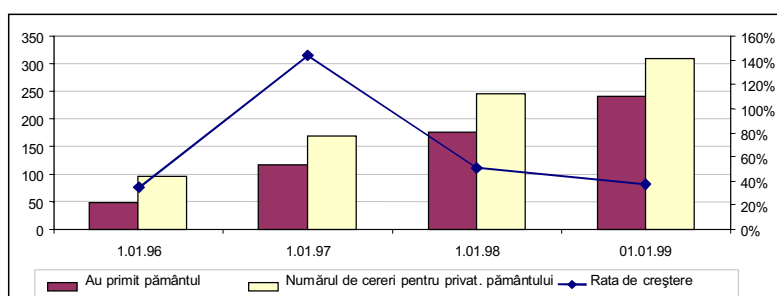


fabricile de vin – cu 28% comparativ cu anul precedent. Producția întreprinderilor de prelucrare a cărnii se află în descreștere continuă. Doar 2 întreprinderi din 9 funcționează. În aceeași perioadă industria laptelui a înregistrat o creștere cu 125% comparativ cu 1997. Înăutărirea situației în sectorul industriei prelucrătoare pe parcursul anului 1998 poate fi explicată prin lipsa materiei prime, lipsa mijloacelor financiare, impactul crizei financiare din Rusia; tehnologiile de prelucrare vechi și costurile înalte ale producției duc la necompetitivitatea produselor locale, insolabilitatea principalelor piețe de desfacere (Rusia, Ucraina și România) și lipsa piețelor externe noi solvabile. Conform estimărilor Ministerului Agriculturii și Industriei Prelucrătoare economia națională a suportat pierderi de 1,5 mlrd lei, bugetul statului neîncasând 250 mil. lei.

În 1998 cota sectorului particular în Produsul Agrar Brut a crescut cu 10% și a constituit 61% din total. Sectorul privat a înregistrat rezultate mai bune atât după volumul producției vegetale (55% din total) cât și după producția animalieră (61% din total). Efectiv la 1 ianuarie 1999 numărul total al proprietarilor de pământ constituia 241 mii. Astfel, pe parcursul anului 1998 numărul lor a sporit cu 66 mii (29%) comparativ cu 1997.

Diagrama alăturată reflectă starea de lucruri cu privire la ritmul mersului reformelor. Se observă, că rata creșterii în 1996 este cea mai înaltă din anii reformei agrare, după care a urmat de o scădere în anul 1997, continuând scăderea și în 1998.

Privatizarea terenurilor agricole



Foarte curând pământul va fi privatizat și distribuit țăranilor. Dar aceasta nu este nici pe departe sfârșitul reformei agrare, deoarece ea va continua cu consolidarea proprietății private, modernizarea structurilor economice și de producere. Noii proprietari de pământ au nevoie de susținere, deoarece duc lipsă de resurse financiare și experiență respectivă în condițiile noi. Adoptarea recentă, în prima lectură, a amendamentelor majore la Codul Funciar, care accepă *de facto* depozedarea proprietarilor de pământ în cazul în care ei nu lucrează pământul, nu e o atitudine adecvată din partea statului întru susținerea noilor proprietari. Este o prevedere contrară drepturilor proprietarilor de pământ conform Constituției Republicii Moldova. Proprietarii de pământ nu ar trebui să fie sancționați doar pentru decizia de a nu folosi pământul. Ar fi recomandabil să fie impuse penalități din partea statului în cazul când ne-prelucrarea pământului duce la afectarea în cele din urmă a proprietarilor din vecinătate. În situația creată elaborarea unui mecanism eficient de susținere a fermierilor este mai binevenit.

Ritmul lent al reformelor este foarte costisitor pentru bugetul statului. Datoriile istorice ale întreprinderilor agrare constituie în mediu peste 2 mlrd. lei. Din numărul de 1493 întreprinderi agrare 65% au datorii care depășesc volumul vânzărilor, 28% au datorii de 1,3-3 ori mai mari decât vânzările și 1,3% a datoriilor întreprinderilor depășesc volumul vânzărilor acestora de 10 ori. Situația financiară a complexului agro-industrial devine mai agravată prin tergiversarea luării deciziilor cu privire la restructurarea datoriilor producătorilor agrari și lipsa unui mecanism eficient al legii cu privire la faliment. Nerezolvarea acestei probleme în viitorul apropiat va duce la o creștere bruscă a cotei economiei subterane și furtul proprietății de stat și private.

În condițiile deficitului bugetar din Moldova nu mai există nici o speranță de acordare a subsidiilor sau creditelor privilegiate agriculturii. Procesul privatizării nu s-a terminat încă și apar întrebări cu privire la măsurile care se cer întreprinse pentru a stopa deteriorarea continuă a proprietății de stat și private. Sectorul pierde în continuu fondurile lichide și își mărește cota tranzacțiilor efectuate prin barter. Situația în care creditele monetare nu sunt disponibile, extinderea tranzacțiilor prin barter în sectorul agrar va fi inevitabilă. Problema majoră nu este cauzată de lipsa de produse alimentare, ci de lipsa finanțării pentru procurarea lor. Mecanismul de plată a datoriilor

în natură devine un stimulent major pentru destabilizarea comerțului: producătorilor li se oferă prețuri mai mici pentru a majora volumul produselor alimentare achiziționate în contul datoriilor care le au. Aceasta va duce la descreșterea prețurilor pentru produsele agrare și continuarea deteriorării situației producătorilor finali.

Se poate concluziona, că este nevoie de un aflux de mijloace financiare: capital bancar pe piața de credit și investiții străine. Doar pentru necesitățile curente sectorul respectiv are nevoie în mediu de 180-200 mil. USD (conform estimărilor ARA). Cu alte cuvinte, în anul curent nu se poate spera la o îmbunătățire considerabilă a situației financiare ale sectorului agro-industrial.

Comerțul intern și serviciile cu plată. Criza economică, căderea capacității de cumpărare a populației și deplasarea comerțului spre economia subterană au cauzat, în decursul ultimilor 5 ani, scăderea indicatorului circuitului comercial cu amănuntul cu 40%. E greu de crezut, că pe piața organizată circulă circa jumătate din tot circuitul de mărfuri, dacă volumele circulației mărfurilor, arătate de statistică, pe cap de locuitor, constituie: 2,5 kg. de carne, 600 gr. de pește, 200 gr. de unt, 700 gr. ulei, 1,9 kg. de cartofi, 3,4 kg. de legume, 7,6 kg. de fructe, etc. pe an (!). Populației urbane, care constituie 54% din întreaga populație, îi revin 26% din circulația mărfurilor, ceea ce demonstrează încă o dată, că localitățile rurale sărăcesc mai repede.

Sectorului privat îi revin 74% din volumul total al circulației de mărfuri. Merită de menționat, că dacă circulația mărfurilor întreprinderilor de stat, exprimată în prețuri fixe ale anului 1992 a rămas timp de 7 ani practic neschimbată (circa 8,7 mii lei), atunci același indicator în sectorul privat s-a micșorat de circa 2,5 ori (de la 10,3 mii lei în anul 1992 până la 4,2 mii lei în anul 1997), ceea ce vorbește în mare măsură despre tănuirea veniturilor în sectorul privat, și nu despre venituri mai mici ale acestui sector.

Volumul serviciilor cu plată acordate populației s-a micșorat de la începutul anilor '90 în prețuri comparative cu 75%. S-a schimbat structura serviciilor acordate: s-a redus cuantumul serviciilor sociale și a crescut cota serviciilor comunale și comunicaționale. Acest fapt se explică în mare măsură de creșterea disproporționată a prețurilor la acest gen de servicii – în deosebi au crescut prețurile la serviciile comunale, la transport și comunicații. În structura serviciilor după forma de proprietate prevalează sectorul de stat (86%).

Comerțul exterior. Indicatorul “deschiderii” economiei Moldovei în anul 1998 a atins cifra de 115% ((export+import)/PIB), de aici și dependența ei de șocurile economice din exterior, deschiderea pieței interne față de importul mărfurilor de calitate joasă. Problemele care atrag atenția sunt:

- S-a accentuat caracterul periferic al economiei – în export crește cota producției nefinisate (materii prime). Structura exporturilor a devenit mai agrară, și respectiv mai dependentă de condițiile climaterice, în condițiile neirigării pământului (cota Complexului agro-industrial în export a crescut de la 40% în anul 1992 până la 70% în anul 1998);
- Prevalează monopsonia, adică dependența mare de exporturile într-o singură țară-cumpărător (cota Rusiei ca importator de bază al mărfurilor Moldovene s-a majorat de la 40% în anul 1992 până la 61% în anul 1998). Pe de altă parte, 80% ale resurselor energetice, cum ar fi cărbunele, cocsul, motorina și 100% de gaz natural se importă din 2 țări – Rusia și Ucraina;
- A fost înregistrată diminuarea exporturilor nete de la 94,6 mil. USD în anul 1994 până la 366,1 mil. USD către 1 decembrie 1998. Exprimat în prețuri comparabile ale anului 1994 (mil. USD) exportul a variat puțin, pe când importul a crescut cu mai bine de 40%. Ritmurile prevalente ale prețurilor de export asupra celor de import reprezintă o manifestare pozitivă, dar temporară, condiționată de echilibrarea prețurilor pe piețele internă și externă. Elasticitatea slabă a exporturilor vis-à-vis de schimbările cursului real al leului moldovenesc și segmentul mare al resurselor energetice în import fac practic imposibile stimularea exporturilor prin schimbarea cursului real al monedei naționale.

Consecințele crizei financiare din Rusia au fost foarte simțitoare pentru Moldova din cauza dependenței ei mari de piața din Est. Pe de o parte cota comerțului cu țările CSI a scăzut de la 87% în anul 1991 până la 53% în 1998, dar pe de altă parte, volumul exporturilor producției moldovene în alte țări de asemenea a scăzut și a constituit 74% din nivelul anului 1995. Întreprinderile au nevoie de investiții pentru a aduce calitatea producției până la standardele internaționale, însă problema e că întreprinderile au mers până acum pe calea rezistenței minime și au realizat producția pe piețele CSI, care nu înaintează cerințe mari față de calitate. Între timp, în ultimele luni ale anului 1998 descreșterea exportului în țările CSI a fost mai profundă decât în alte țări. Un rol aparte în exportul către alte țări îl are producția industriei ușoare, cota căreia a atins 1/3 din volumul total al exporturilor în aceste țări. Având în vedere sistemul preferențial acordat Moldovei de către țările UE, producția menționată este prioritară pentru a fi promovată pe piețele altor țări. În timp ce exportul industriei alimentare pe aceste piețe în anul 1998 s-a micșorat cu 36%, exportul producției textile și articolelor din aceasta a sporit cu 22%.

Privatizarea și sectorul privat. Unul din învățămintele negative ale anului 1998 pentru destinele economiei naționale este importanța de a atinge înțelegerea reciprocă dintre structurile puterii de stat și antreprenoriat. Între timp, antreprenoriatul din Moldova a devenit o forță reală, care merită o atitudine adecvată. Într-o societate democratică Guvernul trebuie să găsească un consens cu businessmanii, măcar și pentru aceea ca să sporească aflulul de impozite. În rezultatul presiunilor forțate asupra antreprenoriatului o parte tot mai mare a economiei s-a deplasat în umbră, mărindu-se proporțiile contrabandei și corupției precum și a evaziunilor fiscale.

În ultimii 5 ani în Moldova au fost realizate 3 programe de privatizare: contra bonurilor patrimoniale (1994), mixtă (1995-1996), și privatizarea contra mijloacelor bănești (1997-1999). În rezultatul lucrului primelor 2 programe fosta proprietate de stat a fost “dezagregată”.

Reieșind din necesitățile completării mijloacelor bugetare, precum și sub influența organismelor financiare internaționale, în anul 1998 a fost realizat un anumit progres în privatizarea contra mijloacelor bănești (Moldtelecom, Moldovagaz, Uzina de Cement din Rezina, “Floare-Carpet” și altele); mai rămâne neclar faptul cum, spre exemplu Moldova, care a cedat 50% din pachetul acțiunilor Moldova-Gaz, în valoare de 290 mil. USD, își va micșora datoria față de Rusia doar cu 47 mil. USD. Sau cum se întâmplă, că în condițiile colapsului rublei rusești fabricile de vin ale Moldovei de pe teritoriul Rusiei se evaluează în ruble și nu în dolari? Vinderea Moldtelecom-ului contravine Legii cu privire la monopol.

Mai rămâne discutabilă chestiunea cu privire la sectorul privat în PIB, căci sectorul privat include și atare formațiuni cum sunt colhozurile. Sectorul privat se majorează, dar statistica oficială prezintă ca și mai înainte o imagine distorsionată cu privire la funcționarea acestuia, făcând concluzii eronate. Potrivit statisticii, productivitatea muncii în industrie este de 3-4 ori mai mare în sectorul de stat comparativ cu sectorul privat; sau o altă concluzie eronată – darea în exploatare a caselor de locuit construite de constructorii privați în decursul ultimilor 7 ani s-a redus (?) de peste 3 ori.

Economia subterană în anul 1998 a căpătat proporții care prezintă pericol pentru securitatea economică a țării. Realitatea e de așa natură, că povara fiscală (circa 50%) grea dar “neobligatorie”, și povara mai mică, neformală dar obligatorie (40% drept plată pentru “acoperișul politic”, cumpărarea aparatului birocratic pentru evitarea barierelor artificiale în activitatea economică, etc.) pun agenții economici în fața dilemei: faliment sau deplasarea în economia subterană. Alte circumstanțe: problemele bugetare ale statului și incapacitatea lui de a stimula lucrul organelor de control la un nivel adecvat, neplata salariilor timp de câteva luni corupe și erodează cointeresarea organelor de control în depistarea fraudelor economice și financiare. În rezultat, economia subterană s-a dezvoltat în ritmuri avansate (cota acesteia în comparație cu economia formală a crescut de la 25% în anul 1992 până la 40% în 1994, și 55-60% în anul 1998). Potrivit evaluărilor

evaziunile fiscale au crescut de la 3% ale veniturilor bugetului consolidat până la 25%, frecvența încălcărilor disciplinei economice și financiare depistate de către angajații Departamentului Revizie și Control a crescut până la 78%, iar frecvența încălcărilor legislației economice, depistate de către colaboratorii Inspectoratului Fiscal Principal de Stat – până la 55%. În 51% din controalele efectuate de către Departamentul Standarde, Metrologie și Supraveghere Tehnică se înregistrează încălcări de la normele stabilite; pentru producția importată acest indicator a fost de 80 la sută.

Transparența granițelor Moldovei, divergențele dintre regimurile vamale și fiscale pe teritoriul Moldovei, Ucrainei și Rusiei duc la efectuarea multor tranzacții ilicite de import-export. Astfel, confruntarea datelor cu privire la operațiile de import-export au depistat devieri în volum de 92% din exporturile spre Rusia (1996) și 100% exporturi către Ucraina.

Implicații sociale. Fenomenele care au avut loc în economie pe parcursul anului 1998 au avut efecte negative semnificative asupra nivelului de trai al populației. Cât privește aceste date statistice, se scoate la iveală *un declin excesiv al bunăstării populației*. Venitul lunar disponibil real pe cap de locuitor a scăzut cu 11% și a atins cel mai jos nivel din ultimii 4 ani – 118 lei (14 USD). Respectiv, s-a redus consumul de produse comercializate și servicii, fapt ce a dus la consumul preponderent închis al produselor pregătite în condiții casnice. Cota cheltuielilor pentru produse alimentare s-a mai extins cu încă 3% și a cuprins circa 70% din veniturile totale ale gospodăriilor casnice.

Dereglările care au avut loc în finanțele publice și colectarea slabă a impozitelor care au prevalat pe parcursul perioadei respective *au agravat considerabil plata salariilor*, făcând achitarea restanțelor și mai dificilă ca înainte. Dacă la începutul anului 1998 stocul restanțelor la salarii constituia 2 luni, atunci în debutul anului 1999 el a acumulat 4,5 luni.

Viabilitatea financiară a bugetului fondului social este foarte slabă. Motivul principal este colectarea joasă a contribuțiilor sociale. În mediu, rata colectărilor fiscale nu a depășit 60% din angajamentele anuale. În rezultat, s-a acumulat o bună parte a datoriilor creditoare și debitoare. Comparativ cu ianuarie 1998 stocul restanțelor la pensii aproape s-a dublat și actualmente constituie circa 300 mil. lei. Din cauza lipsei de contribuții financiare în bugetul fondului social, s-a practicat pe larg plata pensiilor în natură - aproape 50% din pensiile plătite integral, comparativ cu 30% în anul 1997.

Efectul cumulativ al ajustărilor financiare sporadice a dus la apariția *discrepanțelor dintre venituri și la extinderea sărăciei*. Magnitudinea distribuirii veniturilor este foarte mare alături de 1:16. Schimbările care au avut loc în distribuirea veniturilor au fost în detrimentul celor săraci. Cota inferioară de 20% a celor mai săraci au redus segmentul lor în volumul total al veniturilor de la 5 la 4,3%, pe când 20% ale celor mai bogați și-au majorat partea bunăstării de la 45% la 52%. Deci, cei bogați au devenit mai bogați și cei săraci au devenit și mai săraci. În consecință, circa 80% din întreaga populație trăiește cu venituri zilnice de mai puțin de 2USD.

Învățămintele principale. Anul care s-a scurs, 1998, a dovedit încă o dată regula: cheltuielile sociale cresc tot mai mult și încrederea oamenilor devine mai slabă, deoarece reformele se tergiversează continuu. În sfera socială *ritmul reformelor a fost prea încet*, măsurile întreprinse de a face careva schimbări au fost prea controversate și lente. Excepție ar putea face doar cadrul legal, fiind adoptate câteva legi importante. Se poate de menționat aici legea cu privire la asigurarea medicală obligatorie (27 februarie); legea cu privire la asigurarea cu pensii de stat (14 octombrie) și legea cu privire la minimul serviciilor medicale garantate de stat (3 februarie 1999). Parlamentul a mai adoptat în prima și a doua lectură câteva proiecte de lege, care sunt în așteptarea fazei finale (legea cu privire la fondurile private de pensionare și legea cu privire la asigurările sociale).

Încercările de a achita restanțele la pensii și salarii au eșuat din cauza lipsei consecvenței în promovarea reformei sociale. Instituțiile guvernamentale *erau preocupate mai mult de problemele curente*, activând în regim tipic brigăzilor de pompieri. Timpul, banii și eforturile au fost cheltuite mai mult pentru a lua măsuri *ad-hoc*, fapt care a dus la obținerea unor rezultate nesemnificative și temporare.

Nu este stabilită încă rețeaua instituțională pentru implementarea legilor noi. În realitate a apărut un mare vid între cadrul legislativ și instituțiile protecției sociale demodate. Respectiv,

reforma pensionării, ocrotirii sănătății și în alte sectoare s-a stopat.

Aranjamentele sociale publice sunt prea costisitoare și orientate eronat. Păstrarea de mai departe a *caracterului implicit al cheltuielilor sociale*, precum și *spectrul larg al privilegiilor sociale* ar putea submina soarta reformelor sociale. Măsurile disperate întreprinse pentru a racorda partea cheltuielilor cu cea a veniturilor nu au avut efecte pozitive. Pe parcursul anului 1998 a fost revăzut de 3 ori bugetul fondului social pentru reducerea ambelor părți, dar rezultatele au fost nesemnificative. La sfârșitul anului, angajamentele la capitolul pensii au fost plătite în volum de 60% din prevederile inițiale.

Alocările și compensațiile pentru familii în contul serviciilor publice sunt prea difuze și acordate într-un mod aproape similar cu cel al acoperirii universale. *Subsidarea încrucișată a tarifelor la energia termică și electricitate* a fost cel mai vulnerabil punct al sistemului protecției sociale. Ele absorbau circa 20% din veniturile bugetului public și sunt convenabile doar pentru întreprinderile care produc/furnizează resurse energetice. Stoparea acordării subsidiilor s-ar putea ciocni de bariere instituționale considerabile, dându-i acestei probleme un colorit politic.

Capacitatea administrativă a instituțiilor sociale este prea slabă și acest fapt ar putea fi o barieră serioasă în calea implementării sugestiilor privitoare la reforme. Pe lângă aceasta, lipsa de informare pe marginea scopurilor și spectrului reformelor sociale au dus la consolidarea pozițiilor oponenților și la intensificarea rumorilor despre succesul reformelor.

Opțiuni politice. Printre șirul larg de probleme sociale cu care se confrunță astăzi Moldova, în anul 1999 cele trei grupe de probleme care urmează, vor fi și mai presante.

Dezechilibrele financiare. Cea mai mare problemă actualmente constă în a onora angajamentele sociale, în particular prin achitarea restanțelor la salarii și pensii, în condițiile unor constrângeri fiscale și bugetare rigide. În lumina acestei politici, instrumentele politice ar trebui elaborate și orientate într-o manieră a eficienței costurilor. Acest fapt implică necesitatea raționalizării cheltuielilor sociale în contextul restructurării finanțelor publice. Se preconizează de a revedea nivelul și durata beneficiilor. Criteriile eligibilității ar trebui să fie definite cu mai multă rigiditate. Cât privește subsidiile, sistarea lor completă se pare prematură. De aceea pare mai oportună abordarea mai pragmatică a *subsidiilor tranzitorii limitate pentru consumatori*, menținerea unui echilibru între orientarea lor îngustă și cheltuielile bugetare în contul subsidiilor.

Probleme instituționale. Eforturile ar trebui concentrate asupra simplificării procedurilor administrative și reducerii cheltuielilor operaționale. Între timp îmbunătățirea capacității instituționale devine tot mai crucială și aceasta necesită elaborarea unei rețele noi de scheme ale asigurărilor sociale. În rezultat se pot aștepta schimbări în structura personalului și chiar careva reduceri.

Probleme legislative. Acestea se vor referi simultan la 2 tipuri de activități: elaborarea unui cadru legal nou și acordarea posibilităților ca legile noi adoptate să fie mai operaționale. De aceea pentru anul 1999 la “dezghețarea” reformelor pensionării și ocrotirii sănătății, va prevala aspectul ultimului loc de muncă. De asemenea, este necesară aplicarea unor procedee ministeriale pentru a crea sisteme noi de asistență socială și ale infrastructurii.

Șansa pentru “tinerii reformatori”. După cum observăm, sub influența factorilor externi și interni economia Moldovei își demonstrează cu claritate dualitatea. Pe de o parte sunt evidente toate semnele de bază ale unei economii liberale – deschiderea țării, disponibilitatea legilor și instituțiilor respective. Dar, aceste legi nu funcționează, curțile judiciare nu le aplică, este mare câmpul nelegal al economiei subterane. Nu este stabilit mecanismul adopării și implementării deciziilor socialmente corecte. Multe instituții – Consiliul economic suprem din subordinea Președintelui, Grupul de consilieri guvernamentali, Fondul susținerii antreprenoriatului, Agenția de atragere a investițiilor, Agenția de promovare a exporturilor, Bursa de Valori, etc. – s-au oprit în poziția de start. Pe de altă parte, sunt puternice mecanismele de realizare a intereselor de grup.

Discrepanțele care apar periodic între ramurile puterii, schimbarea frecvență a guvernului, conformismul sindicatelor și alegerile frecvente (fiecare 4 ani – 3 campanii electorale!) revigorează permanent speranța populației spre schimbări.

După toate aparențele, în țară a apărut un sistem economic și politic, care nu doar

regenerează stagnarea, dar pentru care depresia din economie și incertitudinea politică este un mediu favorabil pentru a o duce bine.

Până la urmă, din primăvara anului 1999 și în Republica Moldova a fost acordată o șansă tinerilor reformatori – liberali, care au de implementat un program deschis și clar de reforme, precum și să încerce a face o turnură spre îmbunătățirea situației. Necesitatea unei “noi politici economice” în Moldova este predeterminată de o circumstanță de bază – a apărut un pericol real pentru securitatea statului. Muți dintre indicatorii ei sunt aproape de nivelul inferior critic, atât cei economici cât și cei sociali.

În condițiile create obiectivul de importanță majoră pentru Guvernul I. Sturza, care a primit mandat la 12 martie 1999, este de a depăși faza acută a crizei și de a promova mai activ reformele în baza unor principii rezonabile și socialmente echitabile. Blocul primordial al problemelor, care urmează a fi rezolvate constă în:

- crearea “zonelor de creștere” în economia națională, dezvoltarea sectorului real și antreprenoriatului, cu reducerea concomitentă a sectorului economiei subterane;
- *suprimarea corupției*⁴;
- *asanarea bugetului de stat*, majorarea colectării impozitelor și raționalizarea cheltuielilor de stat, limitarea angajamentelor bugetare;
- derularea *privatizării* mai eficiente în plan economic (*contra mijloace bănești*), cu orientarea spre atragerea investițiilor străine;
- *finisarea programului național “Pământ”*, restructurarea întreprinderilor agrare deficitare, prin crearea infrastructurilor noi, de piață pentru gospodăriile țărănești și populația de la sate;
- *extinderea și promovarea exporturilor*, reorientarea lor spre piețe noi, restructurarea și re tehnologizarea în acest scop a întreprinderilor industriale;
- reorganizarea și privatizarea *sectorului energetic*;
- reformarea *sferei sociale* - reforma pensionării, sistemelor educației și ocrotirii sănătății;
- *restructurarea fundamentală a administrației locale*, restabilirea integrității teritorial administrative a țării (Transnistria).

Majoritatea problemelor menționate se cer rezolvate deja în anii imediat următori⁵, în cadrul unor scenarii pe termen scurt, altele poartă caracter de lungă durată. Este principal important, ca promovând reforme politice și structurale în Republica Moldova să intrăm în secolul 21 prin activizarea propriilor avantaje competitive, altfel țara va deveni o nișă care va fi umplută de producția și serviciile altor țări. Orientarea spre comunitatea europeană, calitatea de membru al OMC vor juca un rol vital în procesul de modernizare.

În cele din urmă, este nevoie de încredere. Aceasta este un factor important pentru performanța economică: încrederea politică internațională față de Republica Moldova și încrederea în politica internă a statului. În multe domenii guvernele precedente nu au avut rezultate destul de bune. Să sperăm, că noua generație a liderilor politici va realiza mai multe succese în acțiunile sale.

³ “Moldova în Tranziție”, CISR Privire Economică, Nr. 2, noiembrie 1998, pp. 6-7, 88.

⁴ Vezi Anexe: “Corupția ca forță motrice a economiei subterane”.

⁵ “Supremația legii, revitalizare economică, integrare europeană”, Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova pe a.a. 1999-2002, Chișinău, martie 1999.